

Реферат на тему: "ЖАН-БАТІСТ ГРЕНУЙ"

Патрік Зюскінд

Любов у житті людини починається з любові материнської, безкорисливої, щирої, самовідвертої. "Що означало для Гренуя слово "мати"? — запитуємо ми у школярів. І отримуємо відповідь: нічого.

Існує в світі людей і така невмируща цінність, як милосердя, її повинні втілювати ті, хто опікується сиротами. Але Гренуя цю цінність зазнати не вдалось. Усі годувальниці ненавиділи ублюдка, який їх "обжирав", патер Терр'є перелякався за свою безсмертну душу, коли побачив, що немовля у корзинці щось винює. Опікунка сиріт, мадам Гайар, жінка із "безжалісним відчуттям порядку і справедливості", методично заробляла на дітях гроші і вважала, що це правильно. Якщо дивитись на світ абсолютно раціонально, це, і насправді, правильно: яким же ще шляхом вона мала купити собі ренту, благопристойну старість і благопристойну смерть?

Вихованці пансіону мадам Гайар не мали жодної уяви про добро і зло. їх просто годували відпрацьованим, водянистим молоком і байдуже сприймали навіть їхні намагання вбивати одне одного. "Бог", "совість", "радість", "вдячність" залишились туманними поняттями не тільки для Гренуя, а і для інших вихованців пансіону.

Другим "вихователем" Гренуя був шкіряний майстер Грімаль, який охоче використовував безпритульних дітей на небезпечних роботах, тому що у випадку смерті кого-небудь із таких робітників відповідальність не загрожувала.

Цікаво, що люди, які спілкувались із справжнім генієм, цього абсолютно не розуміли. Мадам Гайар відправила дев'ятирічного Гренуя до шкіряної майстерні, як тільки побачила, що він може знайти нюхом старанно захований гаманець. Ремісник Грімаль бачив у Гренуї тільки покірливого і дуже витривалого робітника, який пережив навіть смертельно небезпечну сибірку. Для маркіза де ла Тайад-Еспінасса здичавіла людина із недорозвинутою здібністю до мовлення була лише "піддослідним кроликом", якого просили "не помирати сьогодні, і, якщо можливо, потерпіти до післязавтра, інакше майбутнє летальної флюїдальної теорії опиниться в серйозній небезпеці".

Оцінити здібність Гренуя проникати в саму суть, в душу запаху могли тільки спеціалісти-парфумери. І вони його оцінили, правда досить своєрідно.

Доля звела Гренуя із "шановним ремісником і поважним комерсантом" Джузеппе Бальдіні, носієм давніх і у XVIII ст. вже деградуючих традицій італійських парфумерів. Бальдіні мав те, чого не мала ані мадам Гайар, ані безславно потоплений у Сені Грімаль. Бальдіні мав знання і досвід, володів парфумерними технологіями і взагалі був культурною людиною. Він швидко зрозумів, що перед ним — геній, якого мистецтво парфумерії не знало за всю свою історію.

Бальдіні вважав себе доброчесним християнином, він справно навідувався до

церкви, постійно згадував Боже ім'я і суворо засуджував "усіх цих дідро, далам-берів, вольтерів і руссо". За вимогами християнської етики він повинен був схилити голову перед талантом Гренуя, який, граючи, створював настільки витончені й оригінальні композиції, що фірма Бальдіні стрімко піднялась до загальноєвропейської слави. Але так не відбулося. Метр Бальдіні вважав за краще ховати маленьку людину за закритими дверима своєї майстерні, а феноменальні формули, які ця людина створювала, вважав своїми власними. І не мав в цьому жодного сумніву.

Набувши на таланті Гренуя капітал, славу і шану, Бальдіні відпустив його до Грасу аж із двадцятьма п'ятьма франками в кишені, не потиснувши на прощання руки, "...так далеко його симпатія не простягалась", — іронічно відзначає автор.

"Примітивний грабіжник запахів" Дрюо використовував Гренуя так, як і інші. А що ще можна було робити з людиною, яка, маючи особливі здібності, не робила жодної спроби заробити на них? Дрюо щиросердно вважав Гренуя закінченим дурнем.

Проводячи разом з класом аналіз тексту, ми постійно зіштовхуємось із одним або іншим положеннями ірраціоналістичного погляду на природу існування генія в світі людей. Досліджуючи ставлення більшості з них до Гренуя, ми чітко бачимо межу між "виродком через надлишок" і "виродками через нестачу", "виродки через нестачу", або "люди користі", намагаються використовувати Гренуя, заробляти гроші і місце в суспільстві на його талант і на його праці. І от що є цікавим: вони не відчують при цьому ані сорому, ані докорів совісті. Вони роблять це спокійно, із відчуттям власної правоти. Тому що в цьому світі так прийнято, тому що світ людей користі давно існує за такими законами.

Гренуй абсолютно не чинив опору зовнішньому середовищу. Чому? Ставимо перед класом завдання: "Спробуйте пояснити пасивну позицію Гренуя по відношенню до світу людей, використовуючи цитату із тексту".. Результатом виконання стають різні моменти, пов'язані із ставленням генія до зовнішнього світу:

"Для тіла йому була потрібна мінімальна кількість їжі і одягу. Його душа не потребувала нічого";

"Він хотів висловити зовні своє внутрішнє "я", І нічого більше, тільки своє внутрішнє "я", яке вважав більш вагомим, ніж все те, що міг запропонувати зовнішній світ";

"...то був не світ, то були люди..." і т. д.

Використовуючи прийом "доповнення образу" ставимо перед учнями наступне завдання: "Уявіть ситуацію: ви зустріли Гренуя під час його тривалої подорожі до міста парфумерів Грасу. Спробуйте умовити його повернутися до Парижа і почати власне комерційне виробництво парфумів. Адже ви маєте вагомі аргументи: створення нових ароматів, які здавались людям неперевершеними, було для Гренуя іграшковою справою; продаж таких парфумів міг би приносити їх автору величезні прибутки; Гренуй міг би мати власну майстерню і крамницю в Парижі, міг би мати навіть мережу мануфактур, міг би піднятися на вершину європейського суспільства. Як ви гадаєте, що відповіла би вам маленька потворна людина? Який вираз мало б її обличчя, її очі під

час вашої розмови?"

У ході відповідей приходимо до висновку, що є величезна безодня, яка розділяє Гренуя і світ звичайних людей. Маленька людина, скоріш за все, просто не відповіла би нічого (так здається більшій частині класу), тому що просто не зрозуміла б того, що для великої кількості людей є безсумнівною істиною. Гренуй жив за іншими законами. За якими ж? Спробуємо відповісти на це запитання через розгляд того, що відрізняло Гренуя від звичайних людей. У першу чергу — це відсутність власного запаху, тобто відсутність особистого коду. Відсутність власного запаху природа компенсувала феноменально розвинутою здібністю до сприймання світу. Автор порівнює ніздрі маленького Гренуя з очима: "Терр'є здавалось, що дитина дивиться на нього своїми ніздрями різко і допитливо... малюк нібито ковтав своїм носом щось, що виходило із нього, Терр'є, щось, чого Терр'є не був спроможний ані сховати, ані утримати".

Малюк жадібно вбирав в себе світ. Цікаве зауваження: "Між тим, що скрізь визначалось як добрий запах або злий запах, він не робив розподілу — поки що не робив". Тобто Ерос і Танатос, життя і смерть, любов

і ненависть просто не існували в його душі як окремі категорії. Смердіння клопа було для нього рівнозначним аромату квітів, а запах смаженої телятини — диханню далекого моря. Автор порівнює Гренуя, який ще не відчув естетичного принципу, із хижою рибою, яка у стоячій воді чигає на здобич. Гренуй "полював" на нові запахи і складав їх у скарбницю незвичайно розвинутої пам'яті, де вони зберігались поки що в хаотичному стані. Це було жадібне спостереження світу без усілякої цілі, спостереження заради спостереження, на рівні інстинкту.

Ставимо перед класом питання: "Як ви гадаєте, природним чи позаприродним явищем був сам Гренуй? Природним чи позаприродним явищем був його дар?" Школярам здається, що людина, яка не має особистого запаху і бачить світ через ніздрі, є явищем позаприродним. Тоді нагадуємо школярам про метафоричну суть роману. Перед нами — дар художника, який завжди передбачає наявність певних фізичних даних: сприйнятливий музичний слух для музиканта, загострене почуття кольору для живописця і т. д. А парфумерія є метафорою мистецтва, перетвореного на комерційну справу. Метафора досить сумна, до речі. А що ж тоді означає відсутність власного запаху? Відповідь, на нашу думку, можна знайти в тексті. Автор порівнює Гренуя із хижою рибою, змією, із кліщем, із бактерією: "Він часто зупинявся, привалившись до стіни якого-небудь будинку або ховаючись у темному кутку, і стояв там, закривши очі, роззявивши рота, роздуваючи ніздрі, нерухомий, як хижа риба..."; "Кліщ відчув кров"; "Він був витривалий, як бактерія" і т.д.

Порівняння з бактерією видалось нам багатозначущим, і ми застосували прийом "пошук сенсу". Бактерія є мікроорганізмом, який, на відміну від інших мікроорганізмів, не має власного ядра. Бактерії не можуть виконувати свої природні функції самі по собі. Вони неодмінно паразитують на звичайних мікроорганізмах. Бактерії можуть століттями існувати, ніяк себе не проявляючи, доки не з'являться умови для вироблення токсинів, і тоді боротися з ними важко. Бактерії можуть приносити як зло,

так і добро. Можуть вбивати, викликаючи процес гноїння, збуджуючи смертельно небезпечні хвороби (тиф, туберкульоз, чуму і т.д.), а можуть, навпаки, викликаючи бродіння, перетворювати природні речовини на користь людям. Чим не характеристика Жана-Батіста Гренуя, безумовно, породжена філософією інтуїтивізму, яка розуміє творчу здібність на рівні тваринного інстинкту?

Геній не існує сам по собі, як особистість, він є силою, яка приходить у світ, щоб перетворити його, коли на краще, а коли й на гірше.

Подібний сенс ми маємо і в порівнянні генія з кліщем. Кліщ інстинктивно використовує кров тварин і людей, так само, як Гренуй використовував навколишній світ. Усе, що його оточувало, — люди, квіти, дерева, тварини, річі — було явищем одного порядку. Весь оточуючий світ був для нього матеріалом, з якого він намагався вилучити душу, а "нікчемний залишок" у вигляді виснажених квітів, тіл мертвих дівчат і мертвих тварин його не цікавив.

Наполегливе підкреслення подвійної природи генія проявляється і в порівнянні Гренуя із змією. Змія — є твариною небезпечною, це всім відомо. Але саме змія стала символом медицини через лікувальні здібності зміїної отрути.

Таким чином, ми можемо зробити висновок: автор розуміє явище геніальності на біологічному рівні. Але такий висновок буде неповним. Якби геній був просто "мікроорганізмом" або "комахою", його прохід по світу людей не мав би таких караючих наслідків для мадам Гайар, шкіряного майстра Грімалія, маркіза Тайад-Еспінасса, парфумерів Бальдіні і Дрюо. Всі ці люди намагались здобути на ньому користь, і всіх було покарано. Якась невідома сила контролювала існування генія в світі людей. Але що це за сила? Автор залишає запитання відкритим. А школярі охоче філософствують на цю тему. Комусь здається, що батьком Гренуя міг бути сам диявол, який наділив свого сина особливими здібностями для пізнання світу. Але не наділив спроможністю сприймати моральні норми, за якими існує людство. Іншим здається, що в найбруднішому місці Парижа Гренуй з'явився на світ не випадково: це Бог прислав його для того, щоб перетворити життя людей на краще. Але люди не зрозуміли цього, тому що вже давно не розуміють Бога. Вони навчили Гренуя привласнювати і використовувати. Тобто людство само перетворило героя на антигероя, а Божий дар — на прокляття.

Зовнішню силу, яка контролювала життя Гренуя, можна інтерпретувати по-різному. Одне залишається незмінним: вона існувала. І саме вона примусила Гренуя повернутися в світ людей тоді, коли він знайшов притулок на вершині вулкана Плондю-Канталь.

Таємнича зовнішня сила передбачила відсутність власного запаху, відсутність особистого коду, відсутність власного ядра у генія. Інтуїтивно люди відчували, що, маючи справи з Тренуєм, вони мають справу не з людиною, а з чимось іншим, невідомим і незрозумілим, можливо, з демоном. Тому існування в світі людей завжди було для Гренуя трагедією. Наодинці із своїм внутрішнім "я", наодинці з мистецтвом йому було набагато краще. Але самоізоляція вела до деградації. Гренуй був приречений на синтез із людством. Деградація метафорично зображується як отримання власного

запаху, отримання особистого коду, тобто набуття звичайної людської природи.

Якщо розуміти генія як "череп, відкритий у Всесвіт" (Юнг), то, образно кажучи, заглибленість у власне "я" ніби, "закрила двері" свідомості Гренуя до того, що людство пояснити не може.

Рятуючись від "туманного смердіння" власного запаху, Гренуй повертається в світ людей, як кліщ, який не може жити без людської крові.

...Кожний геній колись створює свій найвищий шедевр. Гренуй створив багато різних парфумів. "Які з них стали його найвищим досягненням?" — запитуємо ми в класу. І отримуємо відповідь — парфуми, які викликають любов. І це насправді так. До створення свого шедевру Гренуй йшов довго і, створивши його, пішов із життя. Пішов спокійно і навіть радісно, тому що жити йому більше не хотілось.

Процес створення явища в мистецтві завжди починається із задуму. Задум — це вихідне уявлення художника про майбутній твір, його більш-менш свідомий прообраз, з якого починається творчий процес. Безпосереднім імпульсом до виникнення задуму можуть служити найрізноманітніші фактори. Але вони завжди є пов'язаними з певним емоційним впливом, часто — з емоційним приголомшенням від зустрічі з чимось, що вражає уявлення.

Запитуємо у школярів: "Коли і як Гренуй уперше відчув той запах, який приніс сенс в його життя?" Відповідь легко знаходиться в тексті: 1 вересня 1753 р. Це був запах рудокосої дівчини з вулиці Маре.

Знаходимо в тексті епітети, пов'язані з цим запахом: "ніжний", "чистий", "притягуючий", "апофеозний аромат",⁶ "чарівна формула" і т. д.

І от тут виникає запитання, пов'язане із глибинною символікою роману. Якщо дивитися на веснян-кову дівчину із позицій раціонального розуміння, то навряд запах, який ішов від неї, ніс у собі щось чарівне. Адже це була звичайна дівчина із бідного кварталу, зовсім не богиня, її фізіологія нічим не відрізнялась від фізіології інших людей. Ані яскраво-червоний рот, ані зелені очі нічого тут не змінювали. Але так з позицій раціонального розуміння. З точки зору людського розуму, паризький феєрверк на честь монарха був набагато красивіший, ніж нікому не відома дівчина. Проте Гренуй швидко залишив це видовище, яке здавалось йому нудним, тому що воно пахло людським натовпом, сіркою, маслом і селітрою, і пішов шукати аромат, від якого "страждало його серце". Гренуй ішов брудними, порожніми вулицями, йшов через запахи помій, води і щурів до поки що невідомого йому аромату, який він вважав ключем до порядку всіх інших ароматів. Що ж це був за аромат? Ставимо перед школярами питання: "Як можна схарактеризувати запах дівчини, яка чистила мірабель, на духовному рівні? Адже Гренуй, як і всякий геній, бачив не стільки конкретні речі, скільки їх позачасове і поза-просторове існування, тобто Гренуй бачив ідеї, які існують у вічності і проявляють себе в конкретних живих істотах і речах. Яку ж із них міг він відчувти 1 вересня 1753 р.?" Отримуємо відповіді: "запах спокою", "запах чистоти", "запах любові", "запах ангела" і т.д. Подібні запахи не існують на рівні традиційного сприйняття, вони виявляють себе лише у свідомості генія, як відлуння

вічних цінностей. Згадаємо, що після того, як Гренуй відчув силу "незборимої краси", він провів інспекцію величезного поля своїх почуттєвих вражень і систематизував їх за окремими категоріями. Кожний запах оцінювався ним тепер, згідно з відстанню, яка відділяла його від аромату дівчини з вулиці Маре. Тобто ми бачимо отримання естетичного ідеалу, до якого прагне кожний творець.

Ми не знаємо нічого про характерологічні особливості дівчат, які стали для Гренуя об'єктом пристрасного тяжіння. Проста дівчина з вулиці Маре, одна із най-багатіших спадкоємиць Грасу — надмірна Лаура Раше,

італійки-наймички — всі ці дівчата були дуже різними. Але всі мали і загальне: вроду еротично-привабливого типу, чарівний вік юності, дівочість. Тобто це були ніжні весняні квітки, тендітні метелики, вишукані й недовговічні.

Гренуя не цікавила їхня матеріальна суть, його цікавила вічна ідея безсмертного Еросу, яку було закладено в них, і він наважився створити парфуми, що викликають любов, але любов не християнську, а еротичну. І тут ми бачимо художньо реалізовану платонівську схему об'єктивно-ідеалістичного розуміння творчого прагнення:

світ вічних ідей

деміург і мистецтво

деміург і дух

деміург і тіло

світ смертних речей

Універсальна платонівська схема у випадку Гренуя виявляється викривленою. Тому що Гренуй був генієм злим: любов і краса викликали у нього почуття власника ("...аромат дівчини за стіною він хотів загарбати по-справжньому: зняти з неї шкіру і зробити його своєю власністю").

Запитуємо у класу: "Після зустрічі з дівчиною з вулиці Маре Гренуй розподілив всі відомі йому запахи на хороші й погані, тобто на сферу Еросу і сферу Танато-су. А чи збігалися його уявлення про хороше і погане із загальноприйнятими уявленнями про добро і зло?" Відповідь знайти легко: ні, не збігалися. Спробуємо піти шляхом Гренуя і створити схему, яка б відтворювала його уявлення про світ. Розподілимо її на наступні категорії буття (Бог, природа, людство, геній) і запропонуємо учням проілюструвати розуміння названих категорій Тренуєм цитатами із тексту (прийом "фраза-ключ"). Наведемо приклад однієї із таких схем:

Бог"Бог був маленькою жалюгідною вонючкою";Природа"він безперервно пригублював благородні аромати";Людство"аперитив мерзоти"; "Те, до чого він пристрасно поривався, було запахом окремих людей: а саме тих надзвичайно рідкісних людей, які викликають любов";Геній"Подвійний сан — Месника і Творця нових світів — був доволі стомлюючим..." Погляди Гренуя нагадують погляди більшості просвітників ("ляпаси по обличчю Бога"; ідеалізація природи; хірургічний аналіз людського суспільства, в якому більша частина просвітників виділяла в першу чергу негативні сторони; пропаганда нового, "правильного" світу, який люди можуть створити, спираючись на власний розум). Авторська думка наближає нас до запитання: а чи не

був просвітницький рух разом з усіма його трагічними наслідками Великою Помстою світові звичайних людей, яка прийшла від геніальних особистостей, сповнених зла. І чи не самі звичайні люди створили ґрунт для росту бактерії геніального зла?

... Магічна сила генія примусила людей забути про Бога, добродійність і благочинність. Поважне місто Грас наповнилось "криками, хрюканням і сто-

гнанням десяти тисяч безсоромних звірюк". Парфуми, створені Гренуєм, не просто викликали любов, вони викликали ще і пристрасне бажання загарбати об'єкт любові, отримати від нього матеріальну, тілесну насолоду. А прекрасним є тільки те, що всім подобається без користі (Кант). Тобто художній геній Гренуя створив не прекрасний, а злочинний шедевр, який спаплюжив і красу, і добро. Так маленька людина помстилась світові. По-мстилась несвідомо, так і не зрозумівши ані природи краси, ані природи добра. Правда, люди подбали про те, щоб викреслити пам'ять про Гренуя не тільки з історії міста, а й із власної пам'яті. Шановні парфумери розбрелись по домівках і продовжили комерційні справи.

Людство, зачароване силою злого генія, не звільнилося б від цього впливу самостійно, без допомоги невідомої сили, яка знову нагадала Греную про можливість отримання власного запаху і перетворення його на звичайну людину. І Гренуй залишив цей світ, тому що задихався. Залишив, знаючи, що міг би правити цим "смердючим світом".

Волоцюги, які з'їли Гренуя, врятували людство від загибелі, а Гренуя — від обов'язку жити. Хоча не треба перебільшувати їхню добродійність: проковтнувши свою добровільну жертву, вони роздувались від пихи, тому що вважали, що "вперше здійснили щось стосовно любові". Але якої любові? "Корисливої, жадібної, загарбницької", — буде відповідь. Іншої, на думку автора, в цьому світі не має.

Роман Зюскінда являє собою не тільки саркастичну іронію над людством, а і, мабуть, гротескове перебільшення. Роман лякає похмурістю, але примушує думати не тільки про минуле, а й про майбутнє людства.

На заключному етапі вивчення ми звернули увагу школярів на те, що життя Гренуя починається і закінчується на паризькому Кладовищі Невинних, де напередодні Великої Французької революції побудували ринок, який існує і зараз. Тобто бактерія геніальності повернулась туди, звідки прийшла, і чекає на свій час. Вона може знову вийти у світ у вигляді маленької людини, тільки тепер не у найсмердючішому, а у найгрозітішому місці Парижа, і знову почати реалізовувати давню схему перетворення живого матеріалу на продукти геніальності. Спираючись на вказаний автором орієнтир, ми запропонували учням створити невеличкі есе про існування нового Гренуя, народженого на ринку в XXI столітті (прийом "уявлення-символ"). Твори вийшли досить цікавими: учні говорили про народження людини-лічильника, яка здатна штовхнути світ у божевільню, про геніального продавця, який може продати нашу планету іншим цивілізаціям і т. д. Але всі "жахливі казки" закінчувались добре, тому що таємнича сила завжди рятувала людство і примушувала Гренуя повертатися до стану сну.